

*М.В. ПЕТЕР, асистент
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Транспарентність як системно-функціональний феномен демократичного принципу управління сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу

Постановка проблеми. Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив (СОК) – спосіб економічного самозахисту сільськогосподарських товаровиробників на основі об'єднання їхніх зусиль і ресурсів із метою зменшення витрат, пов'язаних із веденням господарської діяльності. Існує багато причин, з яких кооперативний рух поки не одержав достатнього розвитку серед українських селян. Одна з них – відсутність достатньої кількості ефективних та самодостатніх фермерських господарств, а інша – законодавство, яке не дає «зелене світло» створенню й розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Існують і деякі, не менш важливі, причини, через які сільськогосподарські кооперативи в Україні не зайняли досі своє місце в аграрній економіці – знання й ментальність людей. У багатьох через розчарування та недовіру немає бажання брати участь у будь-яких демократичних процесах життя, а особливо в питаннях кооперації, у тому числі обслуговуючої. Водночас велика кількість створених кооперативів згодом, на жаль, припиняють діяльність, не виконуючи своїх функцій, у тому числі через недосконалість управлінських механізмів. Одна з них – проблема транспарентності в управлінні.

Стан вивченості теми зумовив завдання і зміст даного дослідження, включаючи теоретичне осмислення проблеми транспарентності управління сільськогосподарським

обслуговуючим кооперативом, емпіричне підтвердження її концепту. Дослідження показує значення транспарентності системи управління у сільськогосподарській обслуговуючій кооперації в Україні. Очевидний зв'язок забезпечення транспарентності в управлінні СОК із класичними темами - забезпеченням прав людини та верховенства права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Транспарентність як властивість управління сільськогосподарським обслуговуючим кооперативом у процесах адміністративної комунікації досі не була предметом спеціального дослідження у вітчизняній науці в достатньому обсязі.

На сучасному етапі найбільш відомі результати досліджень В. Гончаренка [3], Ф. Горбоноса [4], В. Горьового, В. Зіновчука [6], М. Маліка, Л. Молдаван, А. Пантелеймоненка [7], а також молодих дослідників О. Булуя, О. Макушок, Т. Шаповал та ін.

Мета статті – обґрунтування необхідності удосконалення управлінських механізмів сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу за рахунок встановлення режиму взаємної транспарентності.

Виклад основних результатів досліджень. Поняття "транспарентність" має іноземне походження. Англійське слово "transparent" перекладається як прозорий, зрозумілий, явний. Етимологічно воно утворилося від латинських "trans" – прозорий, наскрізь і "pareo" – бути очевидним. У сучасній вітчизняній літературі поняття

"транспарентність" змістовно поєднало у собі як "прозорість", так і "відкритість", часто ці терміни застосовуються як рівнозначні та вживаються поряд із поняттями "гласність" і "публічність". Найчастіше значення поняття транспарентності пов'язується з інформаційною відкритістю соціальних, економічних та політичних процесів [2]. Транспарентність сприяє зростанню впливу ринкового механізму регулювання економічних процесів. У ній вбачають фактор наближення економіки до моделі «досконалої конкуренції» [5].

Тобто, транспарентність розуміють як право членів СОК на доступ до інформації (право на інформацію), що дає змогу вільно шукати, одержувати, передавати, створювати й поширювати інформацію будь-яким законним способом. Це інструмент ефектив-

ного демократичного управління, який налаштовуватиме двосторонній зв'язок між керівниками сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу та його членами:

"зверху" – через забезпечення відкритості й прозорості управління, доступності управлінської інформації як для суб'єкта, так і об'єкта управління, що набуває свого законодавчого закріплення як право на доступ до інформації – законодавче положення, яким забезпечується ознайомлення членів з інформацією про діяльність їхнього кооперативу та можливість участі в управлінні кооперативом;

"знизу" – як зворотний зв'язок шляхом рівності прав на одержання інформації, участі членів в економічному житті кооперативу, їхнього контролю над діяльністю органів управління кооперативом (рис. 1).

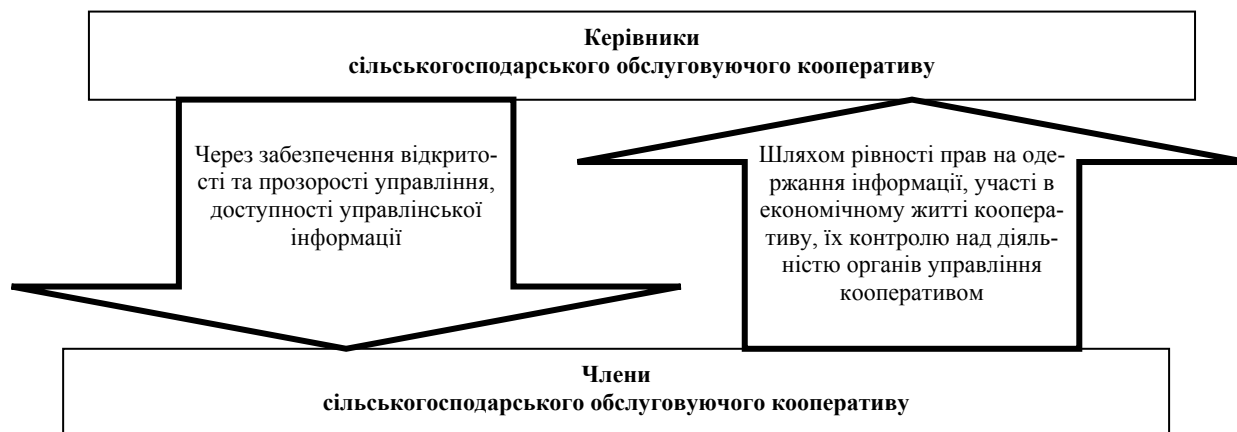

Рис. 1. Схема реалізації дії принципу демократичності в управлінні СОК на засадах транспарентності

Джерело: Розроблено автором.

На сучасному етапі існує проблема підвищеного ступеня конфліктності в середині існуючих кооперативів в Україні, це відбувається через проблему транспарентності їхньої системи управління.

Кооперативам потрібно дивитися в майбутнє, дотримуючись принципів транспарентності, взаємної довіри, відкритості та спільного розвитку, і, долаючи диференційність, прагнути до консолідації зусиль. Зростання транспарентності пов'язане саме з правильною організацією управління.

За таких умов розширюється значення й роль транспарентності як системно-функціонального елементу демократичного принципу управління сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу, він постає як:

необхідна властивість, умова відповідальності та ефективності органу управління кооперативом – відсутність цих властивостей не уможливорює говорити про цивілізаційні адміністративно-правові й економічні відносини в діяльності кооперативу;

інструмент забезпечення підконтрольності керівних органів кооперативу (вона посилює підзвітність керівників і створює ризики для тих управлінців, які працюють неефективно та/або ведуть нераціональну діяльність);

форма взаємодії кооперативу і його членів, яка забезпечує участь членів у діяльності кооперативу, їх контроль над керівними органами та вказує на відданість правовому режимові;

відчутна конкурентна перевага (конкурентоспроможність сільського обслуговуючого кооперативу багато в чому залежить від того, наскільки їм довіряють існуючі, а також потенційні клієнти й інвестори);

спосіб досягнення взаємної згоди та консенсусу – для цього наявність розбіжностей між учасниками має нейтралізуватися таким чином, щоб вони не впливали на досягнення консенсусу (нейтральність сили керівного органу кооперативу), відповідно, учасники мають відкрито оголошувати свої цілі й наміри (прозорість);

засіб підвищення активності членів, їхньої свідомості, професійних та економічних знань;

ефективне забезпечення прав членів на вільне самовираження, доступ до інформації, у тому числі до альтернативних джерел;

основний механізм протистояння тіньовим явищам і процесам, які ймовірні при управлінні будь-якої організації, в т.ч. сільськогосподарським обслуговуючим кооперативом;

маніпуляційна технологія (стабільність у залученні капіталу);

фактор інформаційної безпеки (реалізація права громадян на повну й об'єктивну інформацію);

засіб підвищення позитивного іміджу сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу, а також авторитету кожного його діяча.

Значення транспарентності як системно-функціонального феномену наведено на рисунку 2.

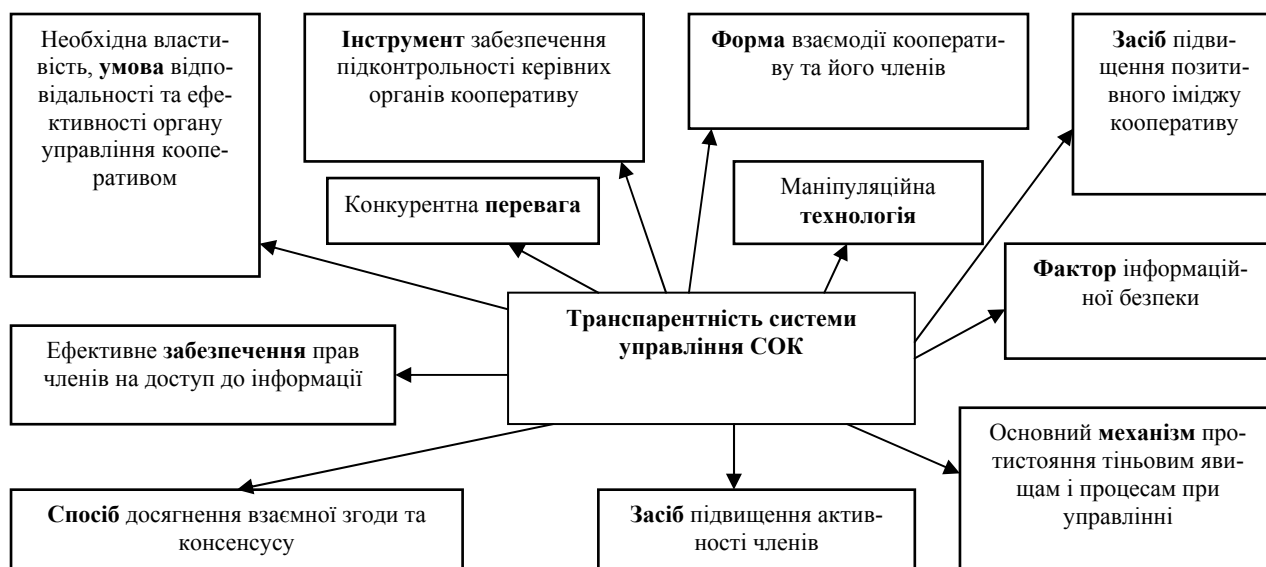

Рис. 2. Значення транспарентності як системно-функціонального феномену демократичного принципу управління сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу

Джерело: Розроблено автором.

Транспарентність має бути засадною властивістю керівних органів сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу, насамперед його виконавчої гілки, яка забезпечує розвиток демократії шляхом відкритості дій, процедури прийняття рішень та активізації контролю членів над діяльністю органів управління. Українська практика управління сільськогосподарським обслуговуючим кооперативом недооцінює значення процедурної регламентації й тим самим обмежує внутрішню транспарентність управ-

ління кооперативом. Питання контролю, схоже, являють собою один із гордієвих вузлів української адміністративної культури в сільськогосподарській кооперації. Контроль залишається однією з головних сфер, в якій необхідні поліпшення. Розбудова транспарентності органами управління кооперативу сприяє розв'язанню проблем відповідальності та ефективності його діяльності загалом. Істотною змістовною ознакою прозорості управління в сільськогосподарському обслуговуючому кооперативі є орієнтація на

досягнення консенсусу інтересів як мети управління.

Транспарентна взаємодія в кооперативі передбачає обмін інформацією, комунікативний процес, особливістю якого, з одного боку, є відкритість у наданні достовірної інформації, а з іншого – готовність до її одержання й опрацювання.

Звичайно, не слід зводити транспарентну взаємодію тільки до взаємин між менеджерами та окремими членами кооперативу. Її варто розуміти й так: члени кооперативу, або певні групи членів впливають на рішення керівників, спрямовують їхні дії у потрібному для себе руслі, бо заради членів фактично і виконує свої функції кооператив. Тобто, діяльність ведеться за такою формулою: взаємодовіра-взаєморозуміння-взаємодопомога. Менеджери мають ставити перед собою завдання не тільки скаржитися на проблеми, але й розв'язувати їх. Говорити треба не тільки про людей, але і з людьми. Тому управлінське рішення створюється й реалізується у формі дискурсу, а не маніпуляції. І це є ще одним кроком на шляху до нової транспарентності, відкритості та готовності до прозорого управління кооперативом.

Прозорість передбачає своєчасне розкриття адекватної інформації щодо результатів діяльності кооперативу, а також практики управління ним. Високий рівень прозорості означає, що надана інформація сприяє створенню чіткого уявлення про дій-

сний стан кооперативу. Дотриманню високих стандартів прозорості сприяє публікація не тільки фінансової звітності, але й даних управлінського обліку, статуту, внутрішніх нормативних документів, чітко сформульованих мети та місії кооперативу. Вони мають бути доведені до всіх його членів і працівників, їх слід популяризувати також серед жителів села, які ще не є членами СОК.

Рівень практичної користі інформації, що розкривається, має бути достатнім для того, щоб заінтересовані особи (наприклад, майбутні члени) мали можливість зробити висновки щодо діяльності сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу. Система розкриття інформації необхідна для того, щоб члени кооперативу, його існуючі й потенційні клієнти приймали рішення на підставі власних оцінок реальних фактів, а не спираючись на здогадки, чутки та домисли.

Головною умовою забезпечення транспарентності менеджменту в сільськогосподарському обслуговуючому кооперативі, власне, є доступ до інформації. Він може бути безпосереднім чи опосередкованим (рис. 3). Безпосередніми формами доступу до інформації про діяльність голови, членів Правління й менеджерів є: наданий членом кооперативу інформаційний запит у керуючий орган для надання інформації, можливість відвідування робочих засідань Правління, доступ до відкритих архівів офіційної інформації кооперативу тощо.

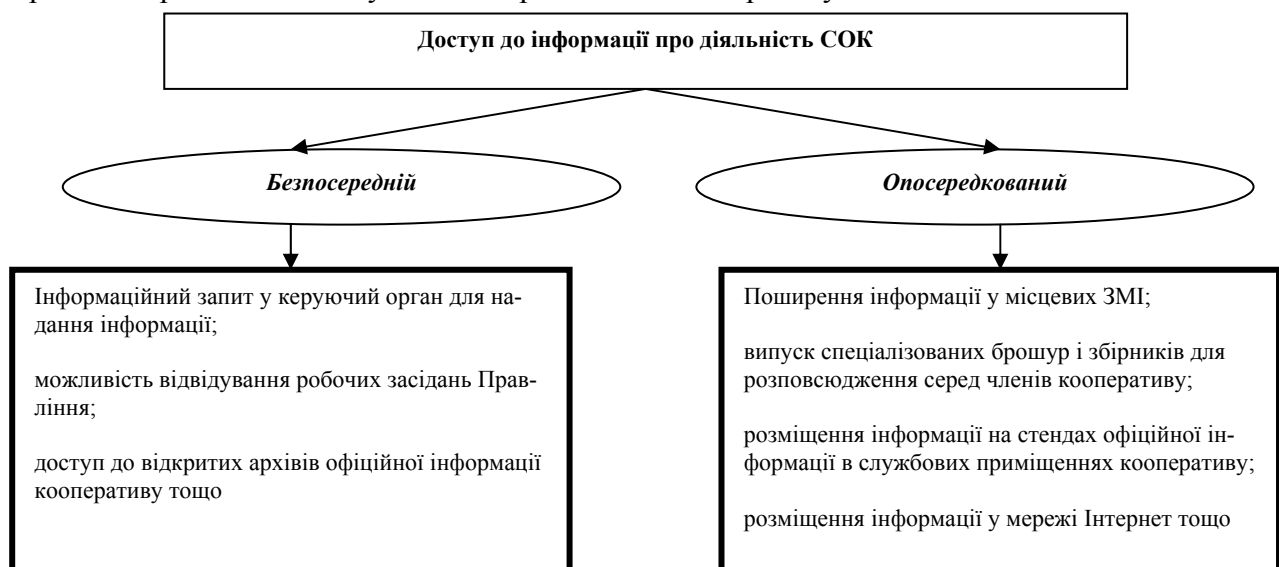

Рис. 3. Забезпечення транспарентності управління та діяльності сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу для дійсних і потенційних його членів

Джерело: Розроблено автором.

Опосередкований доступ членів кооперативу до інформації про його діяльність реалізується у формах, наведених на рисунку.

Поширення інформації передбачає роботу зі звітністю у частині інформування членів про поточну діяльність керівних органів кооперативу, визначення характеру інформації, обов'язкової до оприлюднення. Під час ознайомлення з формою доступу до інформації менеджери готують інформаційні повідомлення, розробляють макети буклетів, створюють медіа-плани, тематичні інформаційні плакати, проводять збори членів кооперативу, відкриті експертні обговорення тощо. Існує велика необхідність формування у свідомості членів сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу стійкого переконання щодо їхньої відповідальності за постійну поінформованість про діяльність керівного органу кооперативу. Рекомендується навіть у статуті прописати відповідальність за неучасть членів сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу в його діяльності, особливо якщо така неучасть (неінформованість) може стати причиною нанесення економічної шкоди кооперативу. Кожен член кооперативу повинен розуміти своє місце і роль у структурі СОК, досягненні його стратегічних цілей.

Менеджерам необхідно мати досвід проведення зустрічей керівних органів кооперативу з його членами, пропонувати членам кооперативу сценарії, організовувати обговорення, вчити їх готувати узагальнюючі матеріали за результатами зустрічей, інформаційні повідомлення для преси, відстежувати, як протягом останнього часу змінювалась актуальність тієї чи іншої проблеми для членів. Працюючи з членами кооперативу, пропонувати їм розробити проект рішення (розпорядження) відповідного органу чи керівника, згідно з яким пропозиції членів внести до певних програм, планів робіт, заходів, кошторисів відповідних установ для виконання.

Усе це поживає збори, сприяє засвоєнню матеріалу на практиці, викликає ширший інтерес та довіру, а отже, сприяє переходу до транспарентних відносин між членами кооперативу та його керуючими органами, і, врешті-решт, розвитку одного з головних

принципів діяльності сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу – демократичного характеру управління. Без уміння проводити реальні демократичні збори в процесі управління неможливо забезпечити реалізацію принципів кооперації, тобто створити справжній кооператив.

Забезпечення відкритості керівників кооперативів є дуже делікатною сферою регулювання міжособистісних стосунків, через що тут і постають додаткові проблеми. Найскладнішою та найсуперечливішою залишається ситуація з розумінням необхідності відкритості дій у свідомості й керівників цих самих кооперативів, та членів загалом, бо відкритість керівників однаковою мірою залежить як від них самих, так і від членів. Створення якнайкращих умов на папері не дасть змоги забезпечити відкритість, доки не відбудуться певні зміни у масовій свідомості членів загалом, а не лише керівників.

Потрібно наголосити, що рівень транспарентності в управлінні кооперативом багато в чому залежить від рівня заінтересованості суб'єктів та об'єктів кооперативу в транспарентних взаємовідносинах. До тих пір, поки члени не домагатимуться і не братимуть активну участь у житті кооперативу, побудувати нову надійну й успішно функціонуючу кооперативну організацію буде неможливо. Тільки та людина, яка бере участь в управлінні кооперативом і максимально обізнана про його діяльність, ставитиметься до нього з більшою довірою та повагою. Тому транспарентність має бути інституційним елементом економічних взаємовідносин у сільськогосподарському обслуговуючому кооперативі. Відсутність цього елемента ускладнює залучення інвестицій зокрема й стабільний позитивний розвиток організації взагалі. Якщо кожному учаснику взаємовідносин пояснюються його інтереси в колективних діях, якщо для постановки цілей і особливо для пошуку засобів, методів, ресурсів їх реалізації використовується достатній обсяг знань та інформації, то все це посилює можливість й ефективність управління в сільськогосподарському обслуговуючому кооперативі, тобто удосконалює його управлінські механізми [1].

Висновки. Кооперація в Україні спричинила принципове питання підвищення транспарентності. Відомий принцип потенціалу розвитку означає, що в ідеалі будь-які відносини сільськогосподарської обслуговуючої кооперації повинні містити в собі внутрішню перспективу подальшого якісного розширення. Відповідність системі принципів кооперації – необхідна умова її високої ефективності; достатньою ж умовою цього є відкритість, у т.ч. інформаційна, яка має відбуватися в процесі кооперації.

Транспарентність є обов'язковою властивістю (атрибутом) наявного стану управління сільськогосподарським обслуговуючим кооперативом. Вона сприяє розвитку демократії і, таким чином, розбудові та ширшій підтримці сільськогосподарської обслуговуючої кооперації в Україні. І навпаки, непрозорість знижує ефективність діяльності кооперації, є чинником деморалізації й де-стабілізації її учасників.

Отже, пропонуємо додати до визначення основних принципів діяльності кооперативу принцип транспарентності (що стосується демократичного характеру управління). Цей фактор не має бути фактором доброчинності або договірної дисципліни, що є одним із критеріїв етики. Умови, принципи та правила використання транспарентності як інструменту демократії у сільськогосподарському обслуговуючому кооперативі мають бути чітко регламентовані Статутом кооперативу на його Загальних зборах, а не визначеною як добровільна справа, бо транспарентність управління – не нав'язаний інформаційний режим, а необхідна умова успішного функціонування кооперативу. І в кінцевому підсумку суспільство ставитиметься до кооперації з довірою та надією на краще майбутнє, яке вони будують самі, тому що член кооперативу – центральна ланка в кооперації.

Список використаних джерел

1. Атаманчук Г.В. Теория государственного управления / Г.В. Атаманчук. – М.: Омега<Л, 2004. – С.101.
2. Афонін А.Е. Транспарентність влади в контексті європейської інтеграції України: конспект лекції до короткотермінового семінару в системі підвищення кваліфікації кадрів / А.Е. Афонін, О. В. Суший. – К.: НАДУ, 2010. – 48 с.
3. Гончаренко В.В. Кредитна кооперація. Форми економічної самопомогі сільського і міського населення у світі та Україні (теорія, методологія, практика) / В.В. Гончаренко. – К.: Глобус, 1998. – 256 с.
4. Горбонос Ф.В. Кооперація: методологічні та методичні основи / Ф.В. Горбонос. – Львів: Львівський держ. аграр. ун-т, 2003. – 264 с.
5. Ивонин М.Ю. Прозрачное государство: Проблема транспарентности государственного управления / М.Ю. Ивонин, Ю.П. Ивонин. – Новосибирск: НГУЭУ, 2007. – 250 с.
6. Інтернет-ресурс: http://www.znau.edu.ua/visnik/2012_1_2/3.pdf.
7. Пантелеймоненко А.О. Аграрна кооперація в Україні: теорія і практика: моногр. / А.О. Пантелеймоненко. – Полтава: РВЦ ПУСКУ, 2008. – 348 с.
8. Blokhuis H. J. Measuring and monitoring animal welfare: transparency in the food product quality chain. Authors: Blokhuis, H J; Jones, R B; Geers, R; Miele, M; Veissier, I Source: Animal Welfare, Volume 12, Number 4, November 2003. – Pp. 445-455.
9. S. van Dijk. Transparency dilemmas, information technology and alliances in agriculture and food industry / S. van Dijk, G. Duysters and A. Beulens. Eindhoven Centre for Innovation Studies, The Netherlands Working Paper 03.23. Department of Technology Management Technische Universiteit Eindhoven, The Netherlands, November 2003.

Стаття надійшла до редакції 31.01.2014 р.

* * *